

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ ЯК ОБ'ЄКТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Досліджуються проблеми правової охорони комп'ютерної програми як об'єкта інформаційних відносин. Проведено теоретичний аналіз існуючого стану правового механізму охорони прав на такі інформаційні продукти як комп'ютерні програми та бази даних, з урахуванням характерних особливостей комп'ютерних програм та баз даних. Зроблено висновок щодо доцільності вдосконалення механізму правової охорони комп'ютерної програми як об'єкта інформаційних відносин.

Ключові слова: об'єкти інформаційних відносин, комп'ютерна програма, база даних, авторські права на комп'ютерні програми.

Постановка проблеми. ХХІ століття характеризується активним розвитком інформаційних технологій у всіх сферах життя суспільства. Інформація є не тільки найважливішим чинником спілкування, володіння новими знаннями, а й необхідним засобом супроводу товарів і послуг. Розвиток господарської діяльності обумовлює використання суб'єктами господарювання принципово нових технологій та методів організації виробництва.

Зростаючі обсяги правової інформації, динаміка розвитку й мінливість сучасного законодавства обумовили швидкий розвиток сектору ділової інформації, й закріплення на ринку суб'єктів господарювання, які спеціалізуються на створенні й поширенні великих комп'ютерних довідково-інформаційних масивів. У порівняно короткий строк на ринку з'явилися такі українські інформаційно-правові системи, як «Ліга: Закон» (www.liga.net), «Законодавство» (<http://zakon4.rada.gov.ua>), «Инфодиск» (<http://www.infodisk.com.ua>), «Динай» (<http://www.dinai.com>), «Нормативні акти України» (www.nau.kiev.ua), «Право» (www.legal.com.ua).

Створення, збір, обробка, накопичення, пошук, розповсюдження, необхідність комерціалізації інформаційних технологій зумовлює необхідність створення чіткого й всебічного механізму правового регулювання суспільних відносин, що виникають в даній сфері. Відсутність такого механізму завдає чималу шкоду структурам інформаційного суспільства, діяльності всіх суб'єктів інформаційного простору, хоча можна спостерігати прагнення вітчизняного законодавця до врегулювання даної проблеми. Так у Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [1] йдеться про необхідність підготовки та прийняття Інформаційного кодексу України, включивши до нього розділи, зокрема про засади електронної торгівлі, правову охорону прав на зміст комп'ютерних програм, удосконалення захисту прав інтелектуальної власності, в тому числі авторського права при розміщенні та використанні творів у мережі Інтернет, про охорону баз

даних тощо. А в проекті Закону України «Про електронну комерцію» [2] законодавець надає визначення електронної комерції, інформаційних електронних послуг, інтернет-магазину тощо, та визначає організаційно-правові засади здійснення електронної комерції в Україні та регулює відносини, що виникають під час укладення й виконання правочинів, вчинених в електронній формі із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Інформаційна система як об'єкт правової охорони розглядається на підставі вже відомих правовій практиці складових цього поняття, таких як інформація, програмне забезпечення ЕОМ, бази даних, операційні і експертні системи [3, с. 9].

В даний час в Україні значно зросла кількість законодавчих колізій, пов'язаних з інформаційними правовідносинами. В інформаційних правовідносинах з'являються раніше невідомі праву суб'єкти і об'єкти, методи інформаційно-правового регулювання, перебудовуються загальноновизнані і з'являються нові суспільні відносини і зв'язки [4, с. 6]. У зв'язку з цим виникає питання про режим надання правової охорони комп'ютерних програм та баз даних як об'єктів інформаційних відносин.

Мета даної роботи полягає в проведенні правової характеристики та теоретичного аналізу існуючого стану правового механізму охорони прав на такі інформаційні продукти як комп'ютерні програми та бази даних, з урахуванням характерних особливостей комп'ютерних програм та баз даних.

Стан дослідження. Дослідженням різних аспектів вказаної проблематики займалися такі правники: Ю. Є. Атаманова, В. С. Дмитришин, А. І. Абдуллін, О. В. Кохановська, С. А. Петренко, К. В. Єфремова та інші. Але існує проблемність в дослідженні механізму використання комп'ютерних програм в інформаційних правовідносинах та захисту інтересів їх авторів та правоволодільців.

Виклад основного матеріалу. На думку Ю. Є. Атаманової, виключні права на комп'ютерну програму не можна вважати достатньою мірою захищеними у зв'язку з відсутністю обов'язкової державної реєстрації прав на неї та правоохоронних документів, які визначаються та підтримуються державою з можливістю застосування заходів державного примусу щодо порушників виключних прав, які з них випливають [5, с. 274]. На думку В. С. Дмитришина, авторська-правова охорона комп'ютерних програм є досить зручною, адже демократичні принципи авторського права не потребують перевіркою процедури й практично не встановлюють формальностей [6, с. 10].

На нашу думку модель правової охорони визначених вище об'єктів необхідно будувати з урахуванням їх природи та особливостей, враховуючи міжнародний досвід. Для цього слід звернути увагу на погляди науковців та нормативні акти.

Відповідно до положень Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [7], до якої Україна приєдналася і з 25 жовтня 1995 р. [8] стала її членом, а також згідно з ч. 4 ст. 433 Цивільного кодексу [9] України та ст. 18 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [10] комп'ютерні програми охороняються як літературні твори.

У Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів відсутня пряма згадка про бази даних як об'єкт правової охорони [7]. Буквальне тлумачення п. 5 ст. 2-bis Конвенції («збірки літературних і художніх творів, наприклад, енциклопедії

та антології, що за добром та розміщенням матеріалів є результатом інтелектуальної діяльності, охороняються як такі без шкоди правам авторів кожного з творів, що становлять частину таких збірників») дає змогу зробити висновок, що охороні підлягають лише збірки творів [11, с. 252].

З моменту свого виникнення і донині саме як збірки і підлягають охороні бази даних в міжнародному та більшості законодавств країн-учасниць, хоча за законодавством США передбачена можливість захищати комп'ютерні програми поряд з авторським правом, ще й за допомогою патентів [5, с. 276].

Важливою з точки зору правової охорони бази даних є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода ТРІПС) [12]. Дана угода спрямована на подальше формування універсального правового механізму з охорони інтелектуальної власності у сфері міжнародних торгових відносин. Одним із завдань Угоди ТРІПС є забезпечення ефективними і належними засобами захисту прав інтелектуальної власності, пов'язаних з торгівлею, з урахуванням особливостей національного законодавства країни-учасниці.

Стаття 10 Угоди ТРІПС поширює правову охорону на компіляції даних, що існують як у машинозчитуваній (електронній), так і в іншій формі. В Угоді ТРІПС розглядаються нові форми збірки – машинозчитувані. Замість терміна «збірник» в Угоді ТРІПС використовується його сучасний синонім – «компіляція даних чи інших матеріалів».

20 грудня 1996 р. в Женеві було укладено Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право (далі – Договір ВОІВ) [13]. Одним із об'єктів, що охороняється авторським правом, згідно з Договором – компіляції даних (бази даних). Стаття 5 Договору ВОІВ «Компіляції даних (бази даних)» передбачає, компіляції даних або іншої інформації в будь-якій формі, які за підбором і розміщенням змісту є результатом інтелектуальної творчості, охороняються як такі. Така охорона не розповсюджується на самі дані або інформацію і не обмежує будь-яке авторське право, яке відноситься до самих даних або інформації, що містяться в компіляції [11, с. 253].

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» комп'ютерна програма визначається як набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату, а базу даних – як сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів [10].

На нашу думку, така позиція вітчизняного законодавця має свої як позитивні так і негативні риси. Основною позитивною рисою такого виду захисту є те, що – права автора виникають з моменту створення комп'ютерної програми (бази даних), реєстрація прав, яка носить формальний характер, здійснюється за бажанням автора. Крім того, права автора будуть діяти протягом усього життя автора, та 70 років після його смерті, хоча, з іншого боку, користь від такого тривалого терміну дії незначна,

тому що ринок програмного забезпечення стрімко розвивається, і на ринок швидко виходять нові версії програм.

Основним недоліком подібного роду захисту є те, що авторське право захищає саму програму у формі вихідного тексту або об'єктного коду, а зміст (як процес, за-сіб) – авторським правом не охороняється. Отже, охороняється авторське вираження ідеї в конкретній матеріальній формі, це означає, що при захисті комп'ютерної програми має значення код, а не ідея, концепція, принципи, алгоритми.

Не зовсім коректним є порівняння комп'ютерних програм із літературними творами. На відміну від літературних творів, текст комп'ютерної програми (вихідний чи об'єктний код) не мають самостійної цінності без можливості їх застосування в комп'ютері. Отже, сприйняття комп'ютерної програми, тобто власне кажучи її тексту, відбувається не безпосередньо людиною, а опосередковано, за допомогою комп'ютера. Ще один недолік авторського механізму охорони впливає зі способу написання більшості сучасних програм. Як відомо, програми не пишуться «з чистого листа», а створюються в середовищі розробки при використанні певної мови програмування. При цьому, програмісти в більшою чи меншою мірою використовують вже готові шаблонні конструкції, які є в середовищі розробки. З огляду авторського механізму охорони, будь-яка програма, створена в середовищі розробки (а це 80–90% від загальної кількості програм у світі), може вважатися складеним твором, з чим важко погодитися [14].

Розглядаючи комп'ютерну програму як твір літератури, не можна не відзначити цікавої особливості: будь-який фрагмент будь-якої програми можна використовувати як цитату в іншій програмі. Це дає можливість безоплатно і безкарно тиражувати чужі ідеї і отримувати за це прибуток. Таке тиражування приводить до перенасичення ринку програмного забезпечення однотипними програмами [14].

І нарешті, основою авторського права є унікальність об'єкта, що захищається ним, тобто неможливість незалежного створення ідентичного твору. Саме тому для визнання прав автора на твір не потрібно обов'язкова реєстрація. Відсутність унікальності, а серед комп'ютерних програм існує велика кількість аналогів, які однаково виконують ті самі функції, також суперечить основам авторського права і може розглядатися як підстава для порушення питання щодо правомірності віднесення програм до об'єктів авторського права [14].

На сьогодні в Україні, в системі охорони авторського права, відсутній контроль новизни програмних продуктів та алгоритмів, на яких вони базуються. Цей факт сприяє плагіату і випуску виробниками неякісного програмного забезпечення [15].

Охорона комп'ютерних програм виключно засобами авторського права (охороняється єдність форми і змісту твору) була б ефективною лише в тому випадку, якби комп'ютерна програма мала об'єктивну форму (рукопис тексту) і використовувалася б лише в цій формі. Однак «при реальному функціонуванні комп'ютерної техніки програмний продукт застосовується в зміненому (порівняно з рукописом) вигляді, тому авторське право не завжди може забезпечити йому захист і повною мірою охороняти права розробників [15].

Охорона комп'ютерних програм авторським правом в Україні дуже зручна для великих монополістів-виробників програмного забезпечення, тому що відповідно до

закону України «Про авторське право і суміжні права» термін охорони становить 70 років, реєстрація і депонування творів не є обов'язковими, авторське право на твір виникає з моменту його створення, однак при реєстрації твору до матеріалів заявки повинна додаватися ідентична копія твору в вигляді текстів програм. Саме тому виробники програмних продуктів не реєструють в Україні свої програми як об'єкти авторського права [15].

Сьогодні всі комп'ютерні програми, створювані великими монополістами, представляються на ринок лише у вигляді об'єктного коду, а вихідні коди зберігаються в таємниці і не розголошуються. Це гальмує розвиток комп'ютерних технологій (в тому числі – в Україні). Крім того, заяви таких монополістів, як Microsoft, про порушення авторського права на їх програмні продукти не повною мірою можна вважати обгрунтованими, тому що для порівняння не представлені вихідні коди цих програм і, відповідно, провести ідентифікацію програмного продукту у відповідності з методикою криміналістичної ідентифікації неможливо [15].

Кожна комп'ютерна програма виконує певні функції і за своєю суттю є технічним рішенням. Якби комп'ютерна програма була об'єктом промислової власності, а не авторського права, великим розробникам програмних продуктів не вдалося б тривалий час утримувати монополію в даній сфері і тим самим – «гальмувати» технічний прогрес [15].

Обов'язковою умовою патентування технічних рішень є те, що охоронний документ (патент на винахід або корисну модель) видається за умови розкриття суспільству його сутності (алгоритм у вигляді вихідного коду комп'ютерної програми повинен подаватися в патентне відомство в описі до патенту) [15].

Разом з тим обмежений термін охорони програмного продукту як об'єкта промислової власності забезпечував би перехід комп'ютерних програм у загальне користування через 5–7 років, що, безумовно, сприяло б вирівнюванню технологічного рівня розвитку комп'ютерних технологій в різних країнах і прискоренню його розвитку в більш розвинених країнах [15].

На сьогодні вже непоодинокими є пропозиції про встановлення поряд з авторським правом патентної системи охорони для комп'ютерних програм. Хоча, нерозповсюдження норм патентного права на комп'ютерні програми та бази даних мотивується тим, що процес патентування є тривалим і дорогим, крім того жорстким критеріям патентоспроможності може відповідати лише незначна частина комп'ютерної програми. Для проходження експертизи в патентному відомстві потрібна ретельна підготовка заявочної документації. З моменту подання документації до видачі патенту в середньому проходить два-три роки. Тільки після успішного проходження експертизи, заявці на патент надається охорона [16, с. 26]. З урахуванням коштовності процедури реєстрації прав, слід погодитись з думкою Ю. Є. Атаманової [5, с. 277] про доцільність введення кваліфікаційно-формальної експертизи на відповідність таким критеріям, як новизна, винахідницький рівень, промислова придатність, наявність технічного вкладу.

На сьогодні є реальна потреба чіткого документального оформлення інноваційних об'єктів для забезпечення їх упровадження (використання), здійснення управління та контролю за інноваційними процесами, необхідність забезпечення надійного за-

хисту сутності нових рішень з метою збереження конкурентних переваг та надання інвестиційної привабливості проектам з їхнього впровадження зумовлює постановку питання про введення для комп'ютерних програм окремої реєстраційно-формальної системи та поширення правової охорони в цілому як на їх зміст, так і форму [5, с. 275]. Так, на думку С. А. Петренко [17] необхідно розглядати співвідношення між комп'ютерною програмою та об'єктом охорони права на промисловий зразок, винахід (корисну модель), раціоналізаторську пропозицію.

Окремо постає питання передачі майнових прав на інформаційні системи повністю або частково іншим особам. На сьогодні відчуження майнових прав здійснюється за допомогою ліцензійного та авторського договорів. Майнові права можуть відчужуватись автором та іншими суб'єктами авторського права (ліцензіаром); ліцензіар може видавати ліцензію іншим особам (ліцензіату) на використання інформаційних систем відповідно до такої ліцензії [3, с. 12].

Маючи технічну сутність, комп'ютерна програма спрямована, як правило, на рішення якогось технічного завдання та задовольняє технічні потреби, виступає засобом виробництва. Тому, стає питання про доцільність запровадження миттєвої, комбінованої процедури реєстрації прав на комп'ютерні програми та бази даних, з метою подальшого захисту та спрощення використання в господарській діяльності.

Висновки. Для створення спеціального механізму правової охорони комп'ютерної програми необхідно проведення кваліфікаційно-формальної експертизи. З введенням такого механізму захисту, окремим проблемним питанням стає процедура реєстрації прав на вказані об'єкти. Після проведення експертизи буде виноситись рішення про видачу державного документа (патент або свідоцтво), або про відмову в реєстрації заявленого об'єкта.

Для введення такого механізму захисту прав, доцільно було б розглянути окремі елементи комп'ютерної програми, які повинні враховуватися як в сукупності, так і окремо:

1. Алгоритм (так звана «вісь» програми), його можна визначити як набір структурних блоків, до яких не входять загальновідомі математичні формули, методи, розрахунки, які не несуть в собі ознак наукового відкриття. Алгоритм реалізує функціональність, для такого елементу може бути використаний аналогічний механізму захисту винаходу;

2. Інтерфейс – дизайн, зовнішній вигляд. Законодавець в п. 2 ст. 5 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [18] визначає що об'єктом промислового зразка може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб. Саме інтерфейс визначає зовнішній вигляд програми, з яким користувач має справу в процесі використання програми. Виходячи з вказаного, інтерфейс підпадає під правову охорону як промисловий зразок.

3. Код програми (варіант виконання, текст програми), який за своєю сутністю є твором в галузі науки, доцільно залишити під захистом авторського права.

Подальшого дослідження потребує процедура застосування даного механізму захисту прав на комп'ютерні програми та бази даних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [Текст] : Закон України від 09.01.2007 № 537-V // Відом. Верхов. Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
2. Про електронну комерцію [Електронний ресурс] : проект Закону України від 17.06.2013 № 2306а. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47409.
3. Кохановська О. В. Цивільно-правові аспекти регулювання відносин у сфері використання інформаційних систем [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. В. Кохановська. – К., 1998. – 19 с.
4. Настюк В. Я. Адміністративно-правовий захист інформації: проблеми та шляхи вирішення досвіду [Текст] : монографія / В. Я. Настюк, В. В. Белевцева. – Х. : Право, 2013. – Ст. 126.
5. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави [Текст] : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Фінн, 2008. – 421 с.
6. Дмитришин В. С. Набуття та передання авторських прав на комп'ютерні програми [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. С. Дмитришин. – К., 2008. – 21 с.
7. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів [Текст] : Багатостороння угода від 24.07.1971 р. // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 75. – Ст. 2809.
8. Про приєднання України до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акта від 24 липня 1971 року, зміненого 2 жовтня 1979 року) [Текст] : Закон України від 31.05.1995 № 189/95-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 21. – Ст. 155.
9. Цивільний кодекс України [Текст] : прийнятий Верхов. Радою України 16.01.2003 № 435-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
10. Про авторське право і суміжні права [Текст] : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
11. Литвин С. Й. Правове регулювання відносин щодо компіляції даних (бази даних) в міжнародно-правових актах та законодавстві ЄС [Текст] / С. Й. Литвин // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2012. – № 2. – С. 252–256.
12. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_018.
13. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право [Електронний ресурс] : прийнятий Дипломат. конф. 20 груд. 1996 р., та положення Бернської конвенції (1971 р.), на які містяться посилання у Договорі (Договір ВОІВ про авторське право) (1996). – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_770.
14. Жуванов Д. Яку форму правової охорони обрати для комп'ютерної програми [Електронний ресурс] / Д. Жуванов, Є. Стогній. – Режим доступу: http://www.romanenko.biz.ua/library/article_program.html.
15. Авдеева Г. К. Проблемы идентификации компьютерной программы как объекта авторского права [Електронний ресурс] / Г. К. Авдеева. – Режим доступу: http://www.ipcmagazine.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=491&Itemid=11.
16. Єфремова К. В. Правова природа комп'ютерної програми як об'єкту інноваційних відносин [Текст] / К. В. Єфремова // Актуал. питання інновац. розвитку. – 2012. – № 2. – С. 24–29.
17. Петренко С. А. Правова охорона комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності: шляхи розвитку [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. А. Петренко. – К., 2010. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10psavs.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.

18. Про охорону прав на промислові зразки [Текст] : Закон України від 15.12.1993 № 3688-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 34.

С. Р. Водорезова

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ КОМПЬЮТЕРНОЙ ПРОГРАММЫ КАК ОБЪЕКТА ИНФОРМАЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Исследуются проблемы правовой охраны компьютерной программы как объекта информационных отношений. Проведен теоретический анализ существующего состояния правового механизма охраны прав на такие информационные продукты как компьютерные программы и базы данных, с учетом характерных особенностей компьютерных программ и баз данных. Сделан вывод о целесообразности совершенствования механизма правовой охраны компьютерной программы как объекта информационных отношений.

Ключевые слова: *объекты информационных отношений, компьютерная программа, база данных, авторские права на компьютерные программы.*

S. Vodoriezova

FEATURES OF THE LEGAL PROTECTION OF COMPUTER PROGRAM AS THE OBJECT OF INFORMATION RELATIONS

The purpose of this article is to conduct legal description and theoretical analysis of the existing state legal mechanism for protection of information products such as computer programs and databases, taking into account the characteristics of computer programs and databases. The author provided to create a special mechanism for the legal protection of computer programs. To enter such a mechanism to protect the rights, it would be useful to consider some elements of a computer program, which should be considered together as well as separately: algorithm, interface, program code.

Key words: *objects of information relations, computer program, database, copyright on computer programs.*